

DOKUMENTÁRNÍ CYKLUS **ZAKÁZANÝ BŮH**
DÍL **INTELLIGENCE**

Zbavit církev intelektuálních center bylo pro komunistický režim možná důležitější, než zbavit ji ekonomického zázemí. I když důvod byl podobný: zbavit ji možnosti svobodně působit, vyjadřovat se, oslovovat, inspirovat. Křesťanství totiž představovalo pro komunistickou ideologii neakceptovatelnou konkurenci. Proto bylo třeba církev zničit, či alespoň znemožnit, zbavit jakékoliv moci, jakéhokoliv vlivu, míněno nejen politického, ale především hodnotového, myšlenkového. Jedním z vrcholů pronásledování křesťanské inteligence padesátých let byl proces s takzvanou Zelenou internacionálou. Přesto autentická křesťanská inteligence nezmizela, jen se transformovala do podzemního modu, s brilantními podobami i v době komunistické nivelizující normalizace.

TÉMA

Pronásledování inteligence, likvidace intelektuálních center (včetně vydavatelství) a svobodného kvalitního teologického vzdělávání mělo negativní vliv na úroveň vzdělanosti duchovních a má ho dodnes. I zde na sebe ovšem nenechala reakce příliš dlouho čekat. Nejenže se v podzemí psalo do šuplíku, ale mnozí z těch nejlepších spolupracovali na velkých dílech, na což by jinak možná neměli čas, vzhledem ke svým závazkům na univerzitách a tak podobně (vznikl tak například *Ekumenický překlad Bible* či *Výklady ke Starému Zákonu*, které jsou vynikajícím dílem svého druhu ve světovém kontextu). Nejenže se myšlenky šířily samizdaty, ale vzniklo i univerzitní vzdělávání v podzemí (vězeňské a později bytové semináře), jehož úroveň nejenže dalece předčila tehdejší oficiální vzdělání, ale v některých aspektech i to dnešní.

Církev není podle vlastní definice jen hierarchie posvěcených osob, ale společenství všech věřících. Z laiků se veřejně projevovali především intelektuálové (nejen vědci, ale i básníci, spisovatelé). Cílem vykonstruovaných procesů přelomu čtyřicátých a padesátých let bylo je umlčet. Proč byli vybráni zrovna tito konkrétní lidé? Čeho tím chtěl režim dosáhnout? Jaké volil metody? A podařilo se mu to?

Už v roce 1948 byl vyloučen ze studií na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity básník **Zdeněk Rotrekl** (v podstatě za aktivismus) a **ve vykonstruovaném procesu s vysokoškolskými funkcionáři** (1949 Brno) mu za to prokurátor 17. listopadu (!) navrhl trest smrti, který byl změněn na doživotí. V **procesu se Zelenou internacionálou** (1952 Brno) byli k vysokým trestům odsouzeni mimo jiné literáti **Jan Zahradníček**, **Josef Kostohryz**, **Zdeněk Kalista**, **Josef Knap**, **František Křelina**, **Václav Prokúpek**. V **procesu Bárta Josef a spol.** (1952 Praha) byl odsouzen mimo jiné přední teolog **Josef Zvěřina**. V **procesu Mádr a spol.** (1952 Brno) byla vedla předního teologa **Oty Mádra** odsouzena historička umění **Růžena Vacková**.

Vedle dalšího i zákaz řeholního života byl útokem proti duchovním a intelektuálním centrům katolické církve, včetně svobodného tisku, který významně vycházel právě z řeholních domů.

Proč komunistickému režimu tolik vadilo umění, ze své podstaty tak křehké a duchovní? Možná proto, že umění pozvedá duši z prachu, dává nahlédnout za horizont hmatatelného a viditelného, odkazuje za smysly vnímatelné. Přitom komunismus (stejně jako nacismus) byl maloměšťácky přizemní a vlastně upocený. Jejich udavači či vrazi nebyli na první pohled rozpoznatelní zlouni, ale prostě jen ti sousedi odvedle, odjakživa slušní, řádní, nevyčnívající, plnící své povinnosti, i celkem dobře, průměrně dobře, kteří chtějí svůj klid, svou trvalou dávku jídla a pití, střechy nad hlavou a snad i trochu zábavy, která pohladí, hlavně ať neznepokojuje otázkami nad rámec průměrného. A proto byli ochotni ohnout záda, když bylo třeba, vycházet aktivně vstříc i domnělým požadavkům vládců, což vždy sloužilo těmto vládcům více, než přímá represe shora. Prostě hlavně nevyčnívát a žít si jakž takž spokojeně. Ne šťastně. Spokojeně. Jakž takž. A tak je tomu dodnes. Proto bylo a je umění a tříbení myšlenek tolik nenáviděné, neboť pro jakýkoliv maloměšťácký režim v důsledku vražedné.

Možní respondenti: Jan Zahradníček (syn Jana Zahradníčka), Klára Zahradníčková (vnučka Jana Zahradníčka), Dagmar Halasová (pamětnice – její rodiče, lékaři, jako rodinní přátelé sdělovali propuštěnému Zahradníčkovi ještě u vlaku, že nejede jen na návštěvu rodiny, ale že vlastně jede na pohřeb svých dětí po otravě houbami, což

mu jeho vězňitelé „opomněli“ říct), František X. Halas (historik, pamětník), Miloš Doležal (básník, spisovatel, publicista), Petr Osolobě (filosof, estetik), Petr Anev (historik, ÚSTR – Zelená internacionála), Stanislava Vodičková (historička), Martin Františák (režisér hry na motivy knihy Zdeňka Rotrekla *Podezřelá krajina s anděly*, právě o tomto tématu – v kulisách hry a s hrou samou), Jakub Jareš (historik a politolog – k Růženě Vackové), Marie Růt Křížková (literární historička, autorka *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou.*), Jolana Poláková (filosofka, autorka/editorka knihy *Teolog Oto Mádr*, redaktorka a autorka *Teologických textů*, Mádrova „duchovního dítěte“), Alena Blažejovská (dokumentaristka, autorka rozhlasového snímku *Strmá nenaděj Josefa Kostohryze*), Marie Kostohryzová (básníková druhá manželka – v rozhlasovém záznamu).

Zajímá nás, co se stalo, proč se to stalo, k čemu to vedlo. Zjevně nakonec ne ke zničení svobodného křesťanského myšlení, ale k jeho transformaci, přinejmenším ve vnější formě (jakožto reakci na represe).

Epilog: fenomén školství vzdělávajícího a ne jen titulujícího – podzemní a oficiální univerzity. Tak jako už kdysi Josef II., také komunisté se snažili ovládnout výchovu budoucích kněží. Jediná dovolená teologická fakulta byla fyzicky odsunuta do Litoměřic a špikována špicly, stejně jako konsenzuálními učiteli a představenými. Bylo možné stát se dobrým knězem v takových podmínkách?

Ze dvou teologických fakult v českých zemích byla olomoucká zrušena úplně a pražská vyloučena ze svazku Karlovy univerzity (1950) a o tři roky později odsunuta do čerstvě vylidněných severních Čech. Vznikla tím takzvaná Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze se sídlem v Litoměřicích. Nemluvě o řadě zrušených diecézních a řádových teologických učilišť. Obdobně příběh slovenské bohoslovecké fakulty v Bratislavě. Navíc se StB snažila infiltrovat do každého ročníku svého agenta (obvykle ovšem odešli ještě před dokončením studia a kněžským svěcením). Na této škole nebylo umožněno učit režimu nepohodlným teologům (pochopitelně i zde záleželo na různých fázích komunistického čtyřicetiletí, stejně jako na odvaze jednotlivých pedagogů). Dalším střepem útlaku bylo to, že absolventům litoměřické bohoslovecké fakulty nebyl přiznáván vysokoškolský titul.

Tato situace způsobila vznik podzemních univerzit, kde bylo možné dosáhnout standardního vysokoškolského vzdělání, jakkoliv bez požehnání režimu a bez oficiálního diplomu (počátek tohoto fenoménu byl již ve vězeních komunismu a pracovních lágrech). Drsná realita antikřesťanského režimu způsobila i řadu vlastně vtipných situací. Kdy jindy by se sešlo tolik významných osobností na jednom místě? Vyučujícími na těchto univerzitách byli vynikající křesťanští intelektuálové své doby. Podzemní univerzity úzce souvisí s fenoménem církve v utajení (Oto Mádr, Josef Zvěřina, Stanislav Krátký, Felix Maria Davídek..).

Tyto školy, odehrávající se hojně po bytech, jakkoliv neoficiální a bez možnosti udělovat akademické tituly, byly vynikajícími vzdělávacími ústavami. Podle Tomáše Halíka, jakožto pamětníka, na podzemních univerzitách přednášely prvotřídní osobnosti oboru, i ze zahraničí, jak to jen šlo. Úroveň těchto škol byla nejen značně nad úroveň tehdejší oficiální teologické fakulty, ale snad i nad úroveň těch současných. Možná v tom hrál roli i osobní individuální přístup přednášejících ke studentům, značná motivace studentů, značný čas věnovaný studiu. V rámci podzemních univerzit utajeně přednášely i světové teologické a filosofické špičky, jako Walter Kasper, Christoph Schönborn, Hans Waldenfels či Gotthard Günther (zdroj Tomáš Halík).

Mezi nejznámější podzemní školy patří **Atheneum a vize katolické univerzity Felixe Maria Davídka, akademie Jana Patočky, protestantské semináře Ladislava Hejdánka, filosofické sdružení Kampademie (Akademie na Kampě) Daniela Kroupy.**

Možní respondenti: Tomáš Halík (pamětník, teolog, sociolog, pedagog, žák Jana Patočky), Ladislav Hejdánek (pamětník, filosof, žák Jana Patočky), Jan Sokol (pamětník, filosof, pedagog, žák Jana Patočky), Daniel Kroupa (pamětník, filosof, politik), Pavel Bratinka (pamětník, fyzik, politik), Dana Němcová (pamětnice, psychologka, politička), Karel Floss (pamětník, filosof, pedagog, politik), Miloš Rejchrt (pamětník, evangelický farář).

REŽIJNÍ EXPLIKACE

Výchozím a hlavním vyprávěním filmu bude represe proti křesťanským intelektuálům-laikům (literátům,

básníkům), na příbězích Zdeňka Rotrekla, Jana Zahradníčka a Josefa Kostohryze od konce čtyřicátých do šedesátých let (těžiště 1949-1952). Skrze soudobou represi proti vědcům na příbězích Josefa Zvěřiny, Oty Mádra a Růženy Vackové se film překloupí k vedlejšímu příběhu, jakémusi epilogu v podobě podzemních univerzit šedesátých až osmdesátých let. Formálním principem jednotlivých scén filmu bude, že respondenti vystoupí v prostředích, obrazech či situacích přímo i symbolicky souvislých s tématy, o nichž budou ze svých pozic vypovídat.

Film začne svižným útržkovitým vstupem do tématu. S využitím rychlého sledu dobových archivů, včetně těch tématických prorežimních, z procesu zejména se Zelenou internacionálou. A s kratšími výpověďmi respondentů naznačující téma filmu, zejména Petra Aneva, historika ÚSTR, jehož významným tématem je právě takzvaná Zelená internacionála. Úvod přinese informaci, **co se stalo**. S jasnou těžištní datací přelomu čtyřicátých a padesátých let.

Následují příběhy **Zdeňka Rotrekla** (kratší), **Jana Zahradníčka** (delší) a **Josefa Kostohryze** (kratší) a v paralelním stíhu příběhy **Josefa Zvěřiny**, **Oty Mádra** a **Růženy Vackové**. Zde se otevře otázka, **proč se to stalo**. S jasnou datací vedoucí až do šedesátých let (a otevřeně k chronologicky následujícímu epilogu skrze zejména Mádra a Zvěřinu).

Příběh Zdeňka Rotrekla bude vyprávěn Martinem Františkem, režisérem hry na motivy knihy Zdeňka Rotrekla *Podezřelá krajina s anděly*, právě o tomto tématu, a to v kulisách hry v brněnském divadle Reduta a v situacích s herci a s hrou samou. Příběh Jana Zahradníčka bude vyprávěn Janem Zahradníčkem, jeho přeživším synem, Klárou Zahradníčkovou, jeho vnučkou, Dagmar Halasovou, pamětnicí od dětství (její rodiče, lékaři, jako rodinní přátelé sdělovali propuštěnému Zahradníčkovi ještě u vlaku, že nejede jen na návštěvu rodiny, ale že vlastně jede na pohřeb svých dětí po otravě houbami, což mu jeho věznilé „opomněli“ říct), Milošem Doležalem, básníkem a spisovatelem, a to při společném setkání všech (ba přímo pouti) v Uhřínově na Vysočině, kde Zahradníček se svou rodinou žil a kde je i pochován (ideálně v teplém počasí, na lukách a cestách, v prostředí Vysočiny, které se notně prolíná jeho básnickým dílem). Příběh Josefa Kostohryze bude vyprávěn Alenou Blažejovskou, dokumentaristkou a autorkou rozhlasového snímku *Strmá nenaděj Josefa Kostohryze* (a Marií Kostohryzovou, básníkovou druhou manželkou v rozhlasovém záznamu), a to v prostředí starého studia Českého rozhlasu v Brně, s případnými úryvky ze zmíněného rozhlasového díla. Ve všech třech příbězích budou využity fotografie z osobních a rodinných archivů. Všechny tři příběhy budou pracovat s širokými obrazy krajiny (přírodní krajiny Vysočiny u Zahradníčka, „krajina“ divadelní scény u Rotrekla, intimní „krajina“ starého rozhlasového studia i s možnými pohledy do krajiny z okna ven u Kostohryze).

Paralelně budou v relativní stručnosti vyprávěny příběhy vědců. Příběh Josefa Zvěřiny bude vyprávěn Marií Rút Křížkovou, literární historičkou a autorkou *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*. Příběh Oty Mádra bude vyprávěn Jolanou Polákovou, filosofkou a autorkou/editorkou knihy *Teolog Oto Mádr* a redaktorkou a autorkou *Teologických textů*, Mádrova „duchovního dítěte“. Příběh Růženy Vackové bude vyprávěn Jakubem Jarešem, historikem a politologem. Všechna tato vyprávění bude vedena formou rozhovorů, mluvících hlav v inertním prostředí (možno i studiovém) s hojným využitím dostupných obrazových archivních materiálů (zejména z osobních archivů – situací). Zvláště se bude pracovat s archivními fotografiemi zachycujícími osobní krajiny těchto tří osobností (celky jejich přírodních krajin, krajin jejich pracoven, knihoven a šuplíků pracovních stolů, krajin s jejich blízkými lidmi, ve skupině s nimi, v situacích s nimi).

Z tohoto základního vyprávění se pak film překloupí k epilogu podzemního vzdělávání. S otázkou, **k čemu to vedlo**, v příběhu neoficiálních, přesto (proto?) velmi kvalitních univerzit. S jasnou datací od konce šedesátých do konce osmdesátých let. Příběhy podzemní škol (Atheneum a vize katolické univerzity Felixe Maria Davidka, akademie Jana Patočky, protestantské semináře Ladislava Hejdánka, filosofické sdružení Kampademie Daniela Kroupy) budou vyprávět Tomáš Halík, Ladislav Hejdánek, Jan Sokol (žáci Jana Patočky), Daniel Kroupa, Dana Němcová, Pavel Bratinka. A to v setkání všech v prostředí někdejší Kampademie na pražské Kampě. Jako celek krajiny (jeden z formálních principů seriálu) se zde nabízí krajina pražské Kampsy a v ní krajina setkání lidí, které spojuje jedna paměť. Historický kontext s tím, co se tématicky dělo v tuzemsku, bude zmíněn ve vyprávění respondentů ohledně jejich vztahu k soudobým oficiálním teologickým fakultám (nejen katolické, ale i obou protestantských). Historický kontext s tím, co se dělo v okolním světě, bude zmíněn ve vyprávění respondentů ohledně účasti zahraničních lektorů skvělých jmen na podzemních univerzitách (významnou roli v

tom hraje Druhý vatikánský koncil).

Celý film bude doveden k pointě, **k čemu to vedlo** v obecnější, filosofičtější rovině, s přesahem do současnosti, v kratších výpovědích respondentů napříč celým filmem (tato otázka bude položena všem).

Motiv kříže, případně ryby (historického kdysi tajného znamení křesťanů), tedy další z jednotlivých formálních principů seriálu, bude přítomen nenásilně, zdůrazněně v jejich jinak skrytých podobách – například akcentované křížení okenních tabulek v místnosti, kde se bude odehrávat natáčená situace, nebo třeba křížení drátů v detailu plotu či šprušlí mříží, křížení větví stromu, křížení zplodin po letadlech na obloze (či třeba oblak připomínající rybu, ryby v potoce na Vysočině..). S těmito symboly se dá významově a vtipně hrát celkem dost výrazně. V této chvíli lze jen těžko říct, jak přesně se povinou situace během natáčení, ale tento akcent kamery bude vědomě přítomen.

VÝCHOZÍ STRUKTURA FILMU

Obraz 1

Svízný vstup do tématu.

V rychlém sledu střídání dobových prorežimních archivů (filmových – zejména proces se Zelenou internacionálou), adekvátních dobových archivů zahraničních (rozhlasových – české vysílání Radia Vatikán, ve spojení s fotografiemi ze soukromých archivů popisovaných aktivit a osob) a krátkých úryvků výpovědí respondentů filmu (barevně reprezentující celé téma průřezově celým filmem).

Hlavní slovo zde bude mít Petr Anev, historik ÚSTR.

Dozvíme se poměrně stručně a v prvním plánu jasně, **co se stalo**, s náznaky těch plánů dalších.

Obraz 2

Co se stalo a **proč se to stalo**.

Zdeněk Rotrekl.

Titulek:

17. listopad 1949 (=odsouzení Zdeňka Rotrekla)

Zdeněk Rotrekl a odsouzení v procesu se Zelenou internacionálou byli umělci, prostor vyprávění o nich a jejich střetu s komunistickým režimem bude tedy umělecký, obrazný, vzhledem k textu vyprávění emblematický, ale zároveň kontrastní, neboť umělci skončili ve vězeních, která měla za cíl je definitivně umlčet.

Každou postavu uvede stručně a v jasných datech Petr Anev (historik ÚSTR). Formálně mluvící hlava v obrazově inertním prostředí (dejme tomu s tmavým jednolitým pozadím, možno ve studiu) s hojným využitím dostupných obrazových archivních materiálů (zejména z osobních archivů – situací). Zvláště se bude pracovat s archivními fotografiemi zachycujícími osobní krajiny zobrazovaných osobností (celky jejich přírodních krajin, krajin jejich pracoven, knihoven a šuplíků pracovních stolů, krajin s jejich blízkými lidmi, ve skupině s nimi, v situacích s nimi – v kontrastu s poměrně brutálním textem o jejich střetu s vládnoucím režimem). U Zdeňka Rotrekla je „krajina“ i jeho významným uměleckým tématem.

V tomto obraze Zdeňka Rotrekla tedy Petr Anev hovoří v tomto duchu, jen ve velmi stručných datech, něco jako „jmenovka“ osoby, o níž je řeč: *Brněnský básník, spisovatel, novinář, glosátor společenského života Zdeněk Rotrekl. V roce 1948 za svoji činnost ve svazu vysokoškolského studentstva vyloučen ze studií. V roce 1949 zatčen, ve vykonstruovaném procesu s vysokoškolskými funkcionáři 17. listopadu navrhl prokurátor trest smrti, rozsudek soudu zněl doživotí, ve vězení strávil třináct let. 10. května 1962 na amnestii propuštěn, pracoval jako dělník osvětlovač brněnských výkopů. V roce 1968 občansky rehabilitován. Protože se Rotrekl neztotožnil s husákovským režimem, zase byl „odstaven“. Nesměl psát, byl nepohodlný.*

Obraz 3

Následuje prostředím stylizovaná, ale projevem respondentů celkem svobodná situace v zásadních a příznačných momentech představující vztah Zdeňka Rotrekla ke komunistickému režimu, k jeho střetu s ním, k tomu, co a proč se vlastně děje. Příběh Zdeňka Rotrekla bude vyprávěn Martinem Františákem, režisérem hry na motivy knihy Zdeňka Rotrekla *Podezřelá krajina s anděly*, právě o tomto tématu, a to v kulisách hry v brněnském divadle Reduta a v situacích s herci a s hrou samou, a také s pamětníkem a spisovatelem Pavlem Švandou. S významným podílem citací samotného Zdeňka Rotrekla. Inscenace *Podezřelá krajina s anděly*,

kteřá nese název podle třetího svazku Rotreklových Spisů a stejnojmenné povídkové knihy, využívá básnickových veršů, stejně jako veršů jeho přátel **Jana Zahradníčka** a Ivana Blatného a významně Rotreklovův román *Světlo přichází potmě*. Inscenace sleduje životní příběh a věznění Jaroslava (alter ego samotného Rotrekla) na osudech a v kulisách „jeho“ Brna. Brno vůbec v tématu filmu hraje celkem významnou roli. Odehrály se zde totiž prakticky všechny zmíněné procesy s katolickými intelektuály.

Hovoří Martin Františák: *Zdeněk Rotrekl nebyl jen konzument dějin, ale také jejich spolutvůrce. Za svůj život prožil jen stěží představitelné věci, měl být několikrát zastřelený, oběšený, z doživotního žaláře se nakonec stalo tuhých pětadvacet let, z nichž si odseděl „pouhých“ třináct. Navzdory tomu však nikdy nelitoval, neboť „poznal hodnotu oběti i cenu vykoupení“. Vždy tvrdil, že je vlastně neobyčejně šťastným člověkem, protože: „Kde jinde bych se setkal s tolika generály a plukovníky, s tolika biskupy a všemi opaty, s tolika ministry, poslanci a básníky než v Leopoldově?“*

Rockový kabaret Podezřelá krajina s anděly je o naději v čase beznaděje. Je inspirovaný stejnojmenným Rotreklovým povídkou, jeho poezií a poezií jeho přátel Jana Zahradníčka a Ivana Blatného, poezií, jež je „neviditelnou součástí krajiny“, a jeho románem Světlo přichází potmě, v němž si Rotrekl napsal postavu Jaroslava, která je jeho alter egem.

Hovoří Martin Františák (a hojně cituje samotného Rotrekla – respektive se v tom doplňuje s hercem Michalem Bumbálkem, představitelem Jaroslava – Rotreklova alter ega): *Zdeněk Rotrekl se celým svým životem ptal po odpovědnosti bytí člověka své doby, pátral po české kulturní kontinuitě, požadoval důslednou reflexi dějin, neboť věděl, že „národ žije svou reflektovanou pamětí, nechce-li se skládat z hromad kamení, vyvezených jakýmsi „osudem“ do strouhy, kudy vede také kanalizace konzumnosti, povrchního a nezaslouženého blahobytu, nezasloužené svobody. Nebudeme-li reflektovat dějiny našich otců, synů a dědů, podobný osud si zopakují naši potomci.“ A dál Rotrekl píše: „Koukám do svého barokního zrcadla na sebe a za sebe a mám pořád dojem neuvěřitelnosti a neověřitelnosti svého života, který si pravděpodobně někdo vymyslel, kdybych ho neměl vepsaný v duši a v hmotných kostech. Ten Někdo musel být převeliký tvůrce-spisovatel, jenomže to nezáleželo jenom na Něm. Kdepak. Záleželo v první řadě na mé svobodné, nepodplatitelné a skrz naskrz nekonformní vůli, rozhodování a rozhodnutí, a já jsem volil a zvolil tak, že se vším, tedy se sebou samým, vrcholně souhlasím. Ale ze svých hříchů, známých jenom Bohu, se vyznávám a ustavičně jich lituji. Ani nyní bych nevolil jinak, jenom svou suverénní vůlí jsem mohl být sebou samým.“*

Hovoří Pavel Švanda (spisovatel, publicista, šestatřicátník, pamětník): *O co šlo? Znal jsem Zdeňka Rotrekla osobně i ze čtenářské zkušenosti jako člověka bytostně spjatého s katolickou vírou. Jeho velmi autentický prožitek podstatného Božího vlivu na lidské osudy mu dovoľoval myslet ba i mluvit se značnou svobodou. Ničím nepřipomínal upjatého „katolického partajníka“, jak nám někdy věřícího představují povrchní karikatury. Přitom Zdeněk Rotrekl byl hluboce spjat s katolickou liturgií a také s vnějšími projevy víry. (Vstoupil do Řádu maltézských rytířů.) Tyto rysy jeho charakteru jsou nenápadně, ale rotreklovsky srozumitelně popsány v knize Světlo přichází potmě.*

Zdeněk Rotrekl v citaci někoho z přítomných: *„Z řad Rudých gard a poválečných mstitelů se rekrutovali mnozí fanatičtí komunisté a vyšetřovatelé StB. Komanda, která dělala zvěrstva v roce 1945, tak je pak dělala i v únoru 1948 a po něm na nás. Stejní lidé se stejnými metodami nás potom měli v práci po únoru 1948.“*

Obraz 4

Co se stalo a proč se to stalo.

Jan Zahradníček.

Titulek:

14. červen 1951 (=zatčení Jana Zahradníčka)

4. červenec 1952 (=odsouzení Jana Zahradníčka)

Postavu Jana Zahradníčka uvede stručně a v jasných datech Petr Anev (historik ÚSTR). Formálně mluvící hlava v obrazově inertním prostředí (s tmavým jednolitým pozadím) s hojným využitím dostupných obrazových archivních materiálů (zejména z osobních archivů – situací). Zvlášť se bude pracovat s archivními fotografiemi zachycujícími osobní krajiny Jana Zahradníčka (celky jeho přírodních krajin, krajiny jeho pracovny, knihovny a šuplíků pracovního stolu, krajin s jeho blízkými lidmi, ve skupině s nimi, v situacích s nimi – v kontrastu s poměrně brutálním textem o jejich střetu s vládnoucím režimem). Poezie Jana Zahradníčka a krajina „jeho“ Vysočiny, krajina jeho víry.

Hovoří Petr Anev, v tomto duchu, jen ve velmi stručných datech, něco jako „jmenovka“ osoby, o níž je řeč: *Tvorba jednoho z nejvýznamnějších českých básníků Jana Zahradníčka jej přiváděla do ostrého konfliktu s levicovými autory už před druhou světovou válkou. Například Jan Drda se vyjádřil, že Zahradníček musí po*

jejich vítězství za mříže. Po únorovém převratu 1948 byl nejprve vyloučen z Československého svazu spisovatelů, poté 14. června 1951 v brněnském bytě zatčen (spolu se skupinou katolických intelektuálů) a odsouzen ve vykonstruovaném procesu s takzvanou Zelenou internacionálou, bez jakýchkoli důkazů, na 13 let vězení za „protistátní“ činnost. 9. května 1960 byl na základě všeobecné amnestie propuštěn, krátce po propuštění zemřel na následky věznění, pohřben byl v Uhřínově. Monumentální básnická skladba *Znamení moci*, kterou dokončil těsně před svým uvězněním, je považována za nejostřejší a nejlepší české básnické protikomunistické a protitotalitní dílo.

Obraz 5

Cestou do Uhřínova. Situace s Janem Zahradníčkem (synem), Klárou Zahradníčkovou (vnučkou), Dagmar Halasovou (pamětnicí od dětství), Milošem Doležalem (básníkem a spisovatelem), při společném setkání všech (ba přímo pouti) v Uhřínově na Vysočině, kde Zahradníček se svou rodinou žil a kde je i pochován (ideálně v teplém počasí, na lukách a cestách, v prostředí Vysočiny, které se notně prolíná jeho básnickým dílem). Jsou v společném hovoru, reagují na sebe.

Formálně dynamická kamera jdoucí po smyslu textu, s nenásilně nacházenými a akcentovanými symboly kříže (případně ryby) – křížení drátů v detailu plotu či špruší mříží, křížení větví stromu, křížení zplodin po letadlech na obloze (či třeba oblak připomínající rybu, ryby v potoce..).

Klára Zahradníčková čte ze *Znamení moci* svého dědečka některé z následujících veršů:

..A v té chvíli

já se zděsil

co se to stalo s člověkem

co se to stalo s jeho tváří

ve které, jak jsem viděl, se neobráželo seabeměně

z dvanácté hodiny historie, jež měla nastat

Přesně tak, jak si to přáli hlasatelé Šťastného Živočicha

bylo prázdno před očima a bylo prázdno za očima

Vychvalování zubní pasty se neslo jak rouhání

v samém sousedství chrámů, jejichž zvonům

a jejichž varhanám bylo z nedopatření ještě dopřáno

úpět a oslavovat

Sem tam se někdo pokřížoval

ale pořád nebylo ještě jisto zda je to kříž na počátku čehosi nového

nebo zda podle všeho

Křížování bude potřeba opakovat

Nebyli studení a nebyli horcí

Odporná příchut' vlažnosti nutila Boží Ústa

s hněvem je vyplivovat

do stále větší opuštěnosti

té ohrady času vždy mezi dvěma převraty

ve kterých se nepřevrátilo vůbec nic..

..Bylo k zalknutí

Nikdo nevěděl jak a nikdo nevěděl proč

ale všichni

trýznitelé i trýznění, věznitelé i věznění

byli zajedno v tom, že cosi se skončit má

Aniž si to řekli, shodovali se všichni v představě děsivé

že jsou u dna všech zásob, z nichž člověk živ je

jako se všichni svorně podíleli na dědictví dvou velkých válek

o trosky a znetvoření a potřebu pokoje v sobě samých

o trosky a zdivočení a potřebu pokoje všude ve světě..

..Dosud žádný monarcha nebyl tak podváděn jako tito vládci

obklopení prázdnotou svého hřmotu, jenž nepropouští

už ani hlásek pravdy..

..Jde o vládu nad světem

Jde o člověka, který se zahazuje

sám sobě ponechán..

Hovoří Miloš Doležal: *Uhřínov u Velkého Meziříčí*. Zapadlé místo se koncem třicátých let stalo domovem Janu Zahradníčkovi. Byl již zralým básníkem, který tu za okupace pod ochranou příbuzného – kněze a básníka Jana Dokulila – našel azyl. Zázemí fary, rozsáhlá knihovna, procházky po okolí, možnost pracovat a občasné

návštěvy literárních přátel (František Halas, Jan Čep, Jakub Deml, Bedřich Fučík) mu tvořily každodennost. Její součástí se postupně stávala i o čtrnáct let mladší půvabná absolventka řepčinského učitelského ústavu Marie Bradáčová. Pomáhala Zahradníčkovi přepisovat jeho rukopisné básně. Poprvé jej viděla už o dva roky dříve, když s Čepem přednášel v řepčinské školní aule.

Hovoří Klára Zahradníčková: *Babička vzpomínala: „Se spolužačkami jsme si tehdy říkaly, který se nám víc líbí... Zahradníček! Měl už prošedivělé vlasy, ale měl je, kdežto Čep na hlavě neměl skoro nic. Jan pak v Uhřínově bydlel u mé tety v chalupě, která stojí naproti našim. Tam jsem ho viděla podruhé. Při psaní jsme se s Janem blíže seznámili.“ V roce 1942 se babička stala učitelkou na Uherskohradištsku. „Jan mi psal každý den jeden dopis, někdy i dva.“ A s úsměvem dodávala: „Ty mohou vyjít až po mé smrti. Tak jsou krásné.“*

Klára čte úryvek z dopisů dědečka babičce a dodává: *Vzali se 15. října 1945 v uhřínovském kostele. Postupně se jim narodil syn Jan (1948), Zdislava (1950) a Klára (1951).*

Hovoří Jan Zahradníček: *Tatínek odrážel první politické útoky. Taky proto, že se brzy po válce velmi kriticky a otevřeně postavil k novým pořádkům a jeho dvě básnické skladby La Saletta a Znamení moci jsou ostře řezaným pohledem: „Čas sibiřský profukuje / a nejsou to jen vrabci, kdo třesou se zimomřivě.“*

Hovoří Dagmar Halasová: *Nedaleko od nás bydleli Hlouchovi (příbuzní českobudějovického biskupa Hloucha, tehdy již v nucené izolaci). A pamatuji si, jak přišla paní Hlouchová a říká: „Odvedli Jana.“ / Tatínek vždycky u vánočního stolu vedl jakési litanie za zavřené básníky (naše přátele).*

Hovoří Klára Zahradníčková: *Dědeček byl zatčen v brněnském bytě. Babička vzpomínala: „Čtrnáctidenní Klárka spala v kočárku a já krmila v kuchyni druhé dvě děti. Když zazvonili, Honzík utíkal otevřít a najednou byli dva chlapi v bytě a ptali se na Jana Zahradníčka. Už jsem tušila. Vzbudili ho... Udělal křížek dětem na čelo a objal mě.“*

Hovoří Jan Zahradníček: *Po tatínkově odsouzení jsme byli z bytu úředně vystěhováni. Podařilo se nám dostat do Uhřínova na rodinný statek, ale pro „neplnění předepsaných dodávek“ jsme byli vystěhováni dál, na státní statek v Záborné, do výměnku, bez vody, elektřiny a topení. Za tatínkem jsme jezdili jednou za půl roku. Po celonočním trmácení vlaky jsme ho viděli vždycky jen pár minut. Pamatoval jsem si ho nejlíp, sestry byly ještě moc malé, když ho zatkli.*

Klára Zahradníčková čte úryvek z dopisů z/do vězení (250 listů za devět let – snad nejsilnější milostná korespondence, jaká kdy v českém jazyce vznikla).

Hovoří Dagmar Halasová: *Oba mí rodiče byli lékaři. A byli to oni, kteří čekali na Jana Zahradníčka u vlaku, když ho pustili z vězení na návštěvu domů, aniž by mu sdělili proč, aby mu byli oporou a řekli mu, že jeho rodina se nešťastnou náhodou otrávil houbami a dvě jeho dcery to nepřežily (září 1956 – zůstala manželka a syn).*

Hovoří Jan Zahradníček: *Tatínek mohl zůstat čtrnáct dní, než se zase musel vrátit na Mírov. Pak se narodila má nejmladší sestra Marie Štěpánka (1957). Tatínek pak mamince psal: „Těch čtrnáct dní doma nás spolu zase sblížilo, naše společné utrpení a naše naděje, patříme k sobě a nic nás nemůže rozloučit, ani ty mříže. / Milovaná Mařenko, spoléhám na Tvou rozumnost a na Tvou sílu, která už toho tolik snesla a unesla, že by se těžko našla jiná žena, která by se Ti mohla vyrovnat.“*

Hovoří Miloš Doležal: *Jan Zahradníček byl propuštěn 9. května 1960 a 9. října zemřel při převozu do třebečské nemocnice, na travnaté mezi u Rudíkova, s růžencem v kapse a v náruči své ženy. Marie se už nevdala, učit nesměla, pracovala v továrně a po roce 1968 v brněnské knihovně. Možná už tenkrát, když se Jan v Uhřínově osudově zamiloval, básnicky vytušil: „Dost obětí, jež nesu, do objetí / tvého se přidává, / ty víš to, víš, a přece lehko je ti / obejmout kříže dva.“*

(Chtělo by se říct, že věznění Zahradníčka zlomilo. Zemřel nedlouho po propuštění. Ale ne, věznění možná zlomilo jeho tělo, ale ducha zjevně ne. Ke své ženě a dětem byl něžný a překvapivě blízký až do posledních chvil na této straně času.)

(Jak tento příběh promlouvá k dnešku?)

Obraz 6

Proč se to stalo, **jaká byla příčina a jaké následky.**

Anev pokračuje – proces se Zelenou internacionálou – ostatní odsouzení / naznačení, co to je „Zelená internacionála“ (v souvislosti s agrární stranou) -

Pokračuje Petr Anev (historik ÚSTR). Formálně mluvící hlava v obrazově inertním prostředí s hojným využitím dostupných obrazových archivních materiálů. O procesu se Zelenou internacionálou, ostatních odsouzených, se zmínkou o širším kontextu Zelené internacionály (agrární strana).

Hovoří Petr Anev, v tomto duchu: *Širší veřejnost dnes o procesech spojovaných se Zelenou internacionálou příliš neví. Není je však možné přehlédnout, patřily k velkým veřejným monstrprocesům a jsou významné hned v několika ohledech. Jedná se spolu s babickým případem o největší procesy, které postihovaly odpůrce*

kolektivizace v Československu. Soud nad „přísluhovači“ Zelené internacionály představuje jakousi pravcovou obdobu procesu s Miladou Horákovou a spol. a po útoku na třetirepublikovou demokratickou garnituru přináší postižení občanských složek společnosti, prakticky vyloučených z veřejného života již v roce 1945 – agrárníků, národních demokratů a integrálních katolíků. Ne nepodstatnou součástí procesů se Zelenou internacionálou je odsouzení řady významných konzervativně orientovaných literátů (Jan Zahradníček, Josef Kostohryz, Zdeněk Kalista, Josef Knap, František Křelina, Václav Prokůpek..). Od jara 1952 se pořádaly procesy s lidmi, kteří měli působit jako prodloužená ruka Zelené internacionály, mezinárodní organizace agrárních stran se sídlem v USA. Napojení obviněných na Zelenou internacionálu bylo smyšlené, žádný vliv u nás ve skutečnosti v této době neměla. Po skončení procesu byla vydána útlá knížka předsedy senátu Státního soudu Otakara Balaše. Jedná se o typickou propagandistickou brožuru, jež měla odsouzené očernit v očích veřejnosti a představit je jako „pomocníky západních imperialistů“ a „nepřátele lidu“. Agrárníci se měli spojovat s národně demokratickou ilegalitou, vedle nich měla existovat centra označovaná v komunistické rétorice jako lidovecko-fašistická, jež měli reprezentovat literáti **Josef Kostohryz** a **Václav Prokůpek**. Hlavní proces se Zelenou internacionálou probíhal v Brně od 2. do 4. července 1952. Rozsudek byl vynesena 4. července.

Co komunistickému režimu na křesťanských básnících a literátech vadilo? Co vadilo na Janu Zahradníčkovi? Co na Zdeňku Rotreklovi? V čem byli nebezpeční? Jaké byly následky toho střetu pro společnost, pro církev?

Obraz 7

Ještě na chvíli zpět do Zahradníčkova Uhřínova, do situace s Janem Zahradníčkem (synem), Klárou Zahradníčkovou (vnučkou), Dagmar Halasovou (pamětnicí od dětství), Milošem Doležalem (básníkem a spisovatelem).

Hovoří všichni: Co komunistickému režimu na křesťanských básnících a literátech vadilo? Co vadilo na tatínkovi/ dědečkovi/příteli? V čem byl nebezpečný?

Klára Zahradníčková čte ze *Znamení moci*:

..Dosud žádný monarcha nebyl tak podváděn jako tito vládci
obklopení prázdnotou svého hřmotu, jenž nepropouští
už ani hlásek pravdy..

Obraz 8

Co se stalo.

Josef Kostohryz.

Titulek:

duben 1952 (=odsouzení Josefa Kostohryze)

Postavu Josefa Kostohryze uvede stručně a v jasných datech Petr Anev (historik ÚSTR). Formálně mluvící hlava v obrazově inertním prostředí s hojným využitím dostupných obrazových archivních materiálů (zejména z osobních archivů – situací). Zvlášť se bude (jako u předchozích) pracovat s archivními fotografiemi zachycujícími jeho osobní krajiny (celky jeho přírodních krajín, krajiny jeho pracovny, knihovny a šuplíků pracovního stolu, krajín s jeho blízkými lidmi, ve skupině s nimi, v situacích s nimi – v kontrastu s poměrně brutálním textem o jejich střetu s vládnoucím režimem).

Hovoří Petr Anev, v tomto duchu, jen ve velmi stručných datech, něco jako „jmenovka“ osoby, o níž je řeč: *Josef Kostohryz, český básník, překladatel a esejista, autor převážně duchovně laděné lyriky, byl zatčen v květnu 1951 a odsouzen na doživotí v dubnu 1952, v procesu s pražskou skupinou Zelené internacionály. Propuštěn 1963. Byl komunistickým režimem vybrán jako vůdce, proto mu hrozil i trest smrti, což ho těsně minulo, věznění ovšem nepřežilo jeho manželství.*

Obraz 9

Co se stalo, proč se to stalo, jaké byly následky.

Příběh Josefa Kostohryze stručně vyprávěn Alenou Blažejovskou, dokumentaristkou a autorkou rozhlasového snímku *Strmá nenaděj Josefa Kostohryze* (a Marií Kostohryzovou, básníkovou druhou manželkou v rozhlasovém záznamu), a to v prostředí starého studia Českého rozhlasu v Brně, s úryvky ze zmíněného rozhlasového díla.

Hovoří Alena Blažejovská (spolu s Marií Kostohryzovou z rozhlasového záznamu): *Proč dal básník koncem osmdesátých let svému samizdatovému výboru z poezie název Strmá nenaděj? Jeho vydání se už nedožil, neboť 24. května 1987 (čtrnáct dní před distribucí sbírky v samizdatu) zemřel na srdeční selhání. Oficiálně výbor*

vyšel až v roce 1994 v nakladatelství Mladá fronta. Název je autorův, zvítězil nad druhým zvažovaným titulem: *Hluboké sólo muže*. Nutno říct, že vybraný titul je téměř šokující. Kdo dá do názvu knihy reprezentující celoživotní tvorbu „nenaděj“, opak naděje? Z tvrdého komunistického žaláře, kam byl odsouzen ve vykonstruovaném procesu spolu s básníkem Václavem Renčem v dubnu 1952, byl propuštěn 21. prosince 1963. Na sobě lehký oblek, v kapse 168 Kčs. Pražská teta Tonka, u níž dříve bydlel devatenáct let, s ním mluvila jen přes řetěz v pootevřených dveřích, do bytu jej nepustila. Telefonoval tedy do Lysic, kde bydlela jeho manželka a dcera. Manželka však žádala o rozvod a doporučila mu, aby odjel k příbuzným do Bojenic. Tam se o něj postarali sourozenci, avšak nedovolili mu navštívit maminku, aby ji z radosti neranila mrtvice. V básni *Dozpěv k návratu ze sbírky Jednorožec mizí* (1969) později napsal: „Vracím se,/ váhavě, jako se z ciziny desperát vrací,/ jenž nemá střechu a komín ni příznivou duši.“

Patrně pod největším nátlakem a ze strachu o rodinu podepsal Kostohryz ještě za mřížemi spolupráci se Státní bezpečností (v červenci 1963 byl zaregistrován jako kandidát tajné spolupráce, už v roce 1969 byl ale jeho svazek uložen do archivu a roku 1985 skartován). Lze se jen dohadovat, zda vůbec Kostohryz Státní bezpečnosti něco prozradil. Žádná zpráva, které by byl autorem, totiž doposud nebyla objevena. Kostohryzův život se výrazně změnil až koncem roku 1967, kdy se znovu oženil.

Manželovo rozpoložení v době jeho uvěznění charakterizuje jeho druhá žena, Marie Kostohryzová: „Odmítal doufat, nechtěl být zklamán. Naučil se být tvrdým realistou.“

Obraz 10

Co se stalo, proč se to stalo, **k čemu to vedlo**.

Josef Zvěřina. Oto Mádr. Růžena Vacková.

Titulek:

1. listopad 1952 (=odsouzení Josefa Zvěřiny)

13. červen 1952 (=odsouzení Oty Mádra a Růženy Vackové)

Paralelně ve velké stručnosti příběhy tří vědců – jen v důležitých bodech, jako most k epilogu o podzemních univerzitách a seminářích období normalizace (ne že by každé z těch jmen neuneslo samostatný díl, ale tady by přílišné podrobnosti jen zatěžovaly hlavní strukturu děje). O knězi, teologovi, filosofovi, publicistovi a organizátorovi podzemních kroužků katolické inteligence a katolického disentu Josefu Zvěřinovi hovoří Marie Rút Křížková, literární historička a autorka *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*. O knězi, teologovi, publicistovi a organizátorovi kroužků Katolické akce a katolického disentu Otou Mádrovi hovoří Jolana Poláková, filosofka a autorka/editorka knihy *Teolog Oto Mádr* a redaktorka a autorka *Teologických textů*, Mádrova „duchovního dítěte“. O historičce umění, divadelní kritičce a pedagožce Růženě Vackové hovoří Jakub Jareš, historik a politolog. **Vzhledem k podobným osudům a událostem, jichž byli všichni tři součástí, se nebude hovořit třikrát o tomtéž, ale příběhy se budou vzájemně doplňovat**, skoro jako by šlo o jeden příběh.

Všechna tato vyprávění bude vedena formou rozhovorů, mluvících hlav v inertním prostředí (možno i studiovém) s hojným využitím dostupných obrazových **archívních materiálů** (zejména z osobních archivů – situací). Zvláště se bude pracovat s archivními fotografiemi zachycujícími osobní krajiny těchto tří osobností (celky jejich přírodních krajín, krajín jejich pracoven, knihoven a šuplíků pracovních stolů, krajín s jejich blízkými lidmi, ve skupině s nimi, v situacích s nimi). S využitím dostupných **zvukových archívů**, v nichž vystupují Josef Zvěřina, Oto Mádr, Růžena Vacková.

Hovoří Marie Rút Křížková: *Již před únorem 1948 teolog, filosof a kněz Josef Zvěřina vytvořil okruh katolických intelektuálů, kněží a publicistů, kteří se snažili v práci s mládeží a v novém pohledu na strukturu „samoobslužné“ církve navázat na válečné snahy chorvatského jezuita, profesora Tomislava Kolakoviče, jehož myšlenkami byli ovlivněni i teolog a kněz Oto Mádr a historička umění Růžena Vacková. Po komunistickém převratu bylo jen otázkou času, kdy dojde k jejich zatčení.*

Hovoří Jolana Poláková: *Oto Mádr byl zatčen 1. června 1951.*

Hovoří Jakub Jareš: *Růženě Vackové nepřidalo ani to, že v únoru 1948 šla jako jediná z učitelů Karlovy univerzity ve studentském pochodu na Hrad na podporu prezidenta Beneše. Za vyzvědačství a velezradu byla spolu s Mádrem odsouzena 13. června 1952 (nedlouho poté, co byla vězněna nacisty).*

Hovoří Marie Rút Křížková: *Josef Zvěřina byl zatčen 24. ledna 1952 a odsouzen 1. listopadu téhož roku. Všichni tři se stali předními osobnostmi tzv. vězeňské univerzity a náboženského života za mřížemi.*

Hovoří Jakub Jareš: *Propuštění v letech 1965 a 1966.*

Hovoří Marie Rút Křížková: *Krátké období uvolnění poměrů na konci šedesátých let Josef Zvěřina maximálně využil. Spolu s Otou Mádrem začal vydávat teologický časopis *Via*, organizoval veřejné přednášky *Živá**

teologie a přednášel na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. Po vyhození z fakulty roku 1970 a odnětí státního souhlasu k výkonu duchovenské služby paradoxně začalo nejplodnější období jeho činnosti. Neúnavně organizoval neoficiální kroužky zájemců o teologii, přednášel, psal, vyučoval. Byl jedním z prvních signatářů Charty 77. V roce 1978 spolu s O. Mádrem založil samizdatové Teologické texty. Jako člen tajného poradního grémia patřil mezi osobnosti, které měly zásadní vliv na proměnu postojů kardinála Františka Tomáška, který se v osmdesátých letech výrazněji zasazoval o práva římskokatolické církve a občanů.

Hovoří Jolana Poláková: *Oto Mádr se v roce 1968 se stal poradcem kardinála Františka Tomáška. Angažoval se v Díle koncilové obnovy. V letech 1969–1970 působil jako odborný asistent na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. Po vyhazovu z fakulty odešel do duchovní správy. Od roku 1978 působil jako vydavatel a redaktor samizdatových Teologických textů, publicistické řady Orientace a edice Duch a život. V roce 1990 opět nastoupil se svým přítelem J. Zvěřinou na Katolickou teologickou fakultu UK, ale po jeho smrti (v témže roce) z ní byl opět odsunut.*

O **Josefu Zvěřinovi** hovořil Mádr takto: „Ke své eminentní roli rostl od mládí. V jiných časech by jeho kariéra patrně vyvrcholila biskupskou mitrou a kardinálským purpurem, jak mu už za studií předpovídali kolegové v římském Nepomucenu. Místo toho se stal jeho život přímo modelem kariéry směrem dolů.“

Hovoří Jakub Jareš: *Růžena Vacková dosáhla rehabilitace v roce 1969, o dva roky později však byla rehabilitace zrušena. Spolupracovala se Zvěřinou i Mádrem. Stala se signatářkou Charty 77. V normalizační době organizovala bytové semináře hlavně pro mladé lidi a přednášela na nich o duchovním životě a dějinách umění. Zemřela v roce 1982.*

Předchozí životopisná data budou ve velmi stručné stopáži, důraz bude kladen na následující myšlenky (některé z nich – co lépe vyjde se samozřejmě uvidí až při natáčení a ve střížně – v zásadě jde ale o jednu hlavní myšlenku, totiž **umírání církve, které není cestou k její smrti, ale k radikální odtučňovací kůře):**

Hovoří Marie Rút Křížková, v tomto duchu (cituje a možná i trochu komentuje Josefa Zvěřinu): „*Strach a lež jsou nejmocnější spojenci všech diktatur.*“ „*Člověk musí být tak trochu fantasta, zvláště když jsou poměry zlé, aby neztratil elán.*“ „*O kriminál si nikdo koledovat nemá, ale jsou situace, kdy prostě člověk musí splnit takový ten kategorický imperativ. A pak se neptá, co z toho bude.*“ „*V kriminále se asi člověk naučí žít to slovo evangelia, že Bůh sesílá déšť a světlo na dobré i zlé, tedy jistě velkodušnosti.*“

Hovoří Jolana Poláková, v tomto duchu: *Základní princip, z něhož se žije Mádrova spiritualita, je možná něčím jako spiritualitou křesťanského stoicismu (jak uvádí teolog Karel Skalický). Přijme-li totiž věřící člověk, jak píše Mádr, každou situaci, i tu, která je z hlediska našich pozemských možností beznadějná, jako jemu Bohem osobně danou příležitost, „získá hluboký klid k plodné přípravě na protichůdné možnosti, které před ním stojí: svobodu nebo smrt“. Po zničení nadějí Pražského jara, kdy se všeobecná nálada národa propadla do rezignace a pasivity, řekl prý vatikánský vyjednaváč Casaroli, že při jednáních v Polsku jde o modus vivendi /způsob života/, v Maďarsku o modus vivendi vel moriendi /způsob života či umírání/, kdežto v Československu jen o **modus moriendi** /způsob umírání/. Toto hodnocení naší situace, jež českým a slovenským katolíkům nedávalo valnou naději na přežití, postavilo Mádra před novou otázkou: „Octne-li se církev v agonii, může skutečně také zemřít? A když ano, co z toho plyne?“ To je problém, který ho nenechává na pokoji, dokud si na něj neodpoví v úvaze nazvané Modus moriendi církve. Je to meditace, která vědomě **navazuje na Komenského Kšaft umírající matky Jednoty bratrské**, o němž soudí, že je **vůbec první teologií umírající církve**. Brzy se však ukázalo, že **to, co někteří považovali za smrtelnou agonii, nebyla nemoc k smrti, ale radikální odtučňovací kúra.***

Zvěřina píše po své Odvaze být církví svou Radost být církví a Mádr po svém Modus moriendi církve (1977) svou nejobsáhlejší studii Jak církve neumírá (1986).

Hovoří Marie Rút Křížková, v tomto duchu: *Zvěřina k tomu podotýká: „Když pak zase přišel jeho čas, (...) napsal Mádr pracnou studii Jak církve neumírá. Málem se na té práci upracoval a div neumřel sám.“*

Hovoří Jolana Poláková, v tomto duchu: *Ne, neumřel, ani nepřezívá. Na počátku tohoto díla stály, jak on sám říká, tyto myšlenky: „Pán neslibil své církvi pohodlnou existenci, ale spíše námahu, utrpení, zápas.“ Jeho odpověď zní: „Nic nás neopravňuje k tomu, abychom vlastní rezignací nahrávali smrti. Pasivní sebevražda není mučednictví.“ Mádr si stále si zachovává svěže vzdorovitou vůli k životu, takže tváří v tvář apokalyptické hrozbě zkázy a zničení má stále dost křepké tvůrčí fantazie, aby vyhlížel jakousi univerzálnější teologií ohrožení, jakýsi „Modus moriendi světa“, jenž by byl zároveň i univerzální teologií osvobození.*

Obraz 11

K čemu to vedlo. **Epilog.**

Titulek:

1948 (=založení Athenea)

1974 (=založení Kampademie)

Závěrem se film překloupí k epilogu podzemního vzdělávání. S otázkou, **k čemu to vedlo**, v příběhu neoficiálních univerzit (od konce šedesátých do konce osmdesátých let – Atheneum a vize katolické univerzity Felixe Maria Davidka, akademie Jana Patočky, protestantské semináře Ladislava Hejdánka, filosofické sdružení Kampademie (Akademie na Kampě) Daniela Kroupy).

V setkání Ladislava Hejdánka (pamětníka, filosofa, žáka Jana Patočky), Jana Sokola (pamětníka, filosofa, pedagoga, žáka Jana Patočky), Tomáše Halíka (pamětníka, teologa, sociologa, pedagoga, žáka Jana Patočky), Daniela Kroupy (pamětníka, filosofa, politika), Pavla Bratinky (pamětníka, fyzika, politika), Dany Němcové (pamětnice, psycholožky, političky) – či některých z nich. V prostředí někdejší Kampademie na pražské Kampě. Jako celek krajiny (jeden z formálních principů seriálu) se zde nabízí krajina pražské Kampsy a v ní krajina setkání lidí, které spojuje jedna paměť. Historický kontext s tím, co se tématicky dělo v tuzemsku, bude zmíněn ve vyprávění respondentů ohledně jejich vztahu k soudobým oficiálním teologickým fakultám (nejen katolické, ale i obou protestantských). Historický kontext s tím, co se dělo v okolním světě, bude zmíněn ve vyprávění respondentů ohledně účasti zahraničních lektorů skvělých jmen na podzemních univerzitách (významnou roli v tom hraje Druhý vatikánský koncil). Motiv kříže v nenásilných akcentech křížení okenních tabulek v místnosti, křížení drátů v detailu plotu, křížení větví atakdál. S využitím **archívních zejména fotografií**, nejlépe jako artefakty v situaci setkání respondentů.

Hovoří všichni respondenti, v situaci, v interakci mezi sebou, s důrazem na osobní vzpomínky, v tomto duchu: *Komunisté se snažili ovládnout vzdělávání, včetně výchovy budoucích kněží, jakožto významného vlivového faktoru na utváření myšlení svých poddaných. Jediná dovolená teologická fakulta byla fyzicky odsunuta do Litoměřic a špikována špicly, stejně jako konsenzuálními učiteli a představenými. Bylo vůbec možné stát se dobrým knězem v takových podmínkách?*

První vlašťovkou podzemního vzdělávání bylo již koncem čtyřicátých let Atheneum Felixe Maria Davidka na venkovské faře v Horním Štěpánově, kde byl kaplanem. Zde okolo sebe brzy shromáždil skupinu asi deseti mladých mužů. Spolu s dalšími spolupracovníky je připravoval k externím zkouškám na gymnáziu a současně jim přednášel základy teologie a filosofie. Svým studentům připravoval Davídek nejrůznější materiály ke studiu. Nejvýznamnějším je jeho filosofický esej z roku 1945 (vyšel až roku 1948), Křesťanský světový názor, zásadní dílo pro pochopení tehdejších Davidkových postojů. Křesťanský světový názor nechápe Davídek jen jako odpověď na otázku „jak to, že jsme, že je svět a jaký to má smysl,“ ale jako „způsob, kterým uvádíme v soulad svou existenci s bytím ostatních tvorů a věcí.“ Davídek důsledně dbal, aby studium teologie bylo obohacováno literaturou a uměním vůbec, pro získání celistvého pohledu na svět, v protikladu k jakémukoliv druhu totality. Davídek si byl vědom ohrožení církve komunistickou mocí a právě v Atheneu spatřoval prostředek, jak se tomuto ohrožení bránit. Později ve věznici Mírov založil Davídek takzvanou „mírovskou univerzitu“ a po propuštění, v šedesátých až osmdesátých letech, organizoval podzemní vzdělávání v rámci jím založené Skryté církve Koinotes.

Významnými podzemními školami v normalizačních letech byly bytové filosofické semináře zejména Jana Patočky. Svou podstatnou roli sehrály protestantské semináře zejména Ladislava Hejdánka.

Na podzemních univerzitách přednášely prvotřídní osobnosti oboru, i ze zahraničí, jak to jen šlo (Walter Kasper, Christoph Schönborn, Hans Waldenfels či Gotthard Günther). Úroveň těchto škol byla nejen značně nad úroveň tehdejší oficiální teologické fakulty, ale snad i nad úroveň těch současných. Hrál v tom roli i osobní individuální přístup přednášejících ke studentům, značná motivace studentů, značný čas věnovaný studiu?

Patrně nejvýznamnějším podzemním vzdělávacím projektem sedmdesátých a osmdesátých let byla podle všeho Kampademie – sdružení neoficiálních myslitelů (Akademie sídlící na Kampě, též Obnovená platónská akademie se sídlem na Kampě). Kampademii založili v roce 1974 Daniel Kroupa a Martin Palouš. Její schůzky se konaly v domě Radima Palouše na Kampě (později u Zdeňka Neubauera na Nedvěďově náměstí, případně i jinde), pravidelně jednou za čtrnáct dní v pondělí. Po propuštění Václava Havla z vězení se navíc začala na Hrádečku konat výroční setkání Kampademie (Consultatio Academiae catholica – Obecná porada Akademie, 1983–1988). Od roku 1982 společně členové vyjížděli na každoroční svatojánské výlety. Členy Kampademie byli Pavel Bratinka, Tomáš Halík, Ivan M. Havel, Zdeněk Kratochvíl, Daniel Kroupa, Jiří Němec, Zdeněk Neubauer, Martin Palouš, Radim Palouš, Helena Webrová a další. Václav Havel byl jmenován členem korespondentem. Někteří z kampademiků publikovali své práce v Ivanem M. Havlem spravované Edici Expedici a naopak, Edice Expedice přejímala tituly ze samizdatové edice Nové cesty myšlení, již řídil Radim Palouš. / Nikoliv nezajímavá poznámka na okraj: Zásadním dílem pro Kampademii byl Pán prstenů J. R. R. Tolkiena.

Pointa snad i přesazná vzhledem k současnosti.

Formálně bude tento obraz nikoliv nepodobný obrazu prvnímu. Tedy několik (dejme tomu tři) poměrně stručných výpovědí získaných od respondentů předchozích obrazů na téma:

K čemu to vedlo v obecnější, filosofičtější rovině. Proč komunistickému režimu tolik vadilo umění, ze své podstaty tak křehké a duchovní? Možná proto, že umění pozvedá duši z prachu, dává nahlédnout za horizont hmatatelného a viditelného, odkazuje za smysly vnímatelné. Přitom komunismus (stejně jako nacismus) byl maloměšťácky přízemní a vlastně upocený. Jejich udavači či vrazi nebyli na první pohled rozpoznatelní zlouni, ale prostě jen ti sousedi odvedle, odjakživa slušní, řádní, nevyčnávající, plnící své povinnosti, i celkem dobře, průměrně dobře, kteří chtějí svůj klid, svou trvalou dávku jídla a pití, střechy nad hlavou a snad i trochu zábavy, která pohladí, hlavně ať neznepokojuje otázkami nad rámec průměrného. A proto byli ochotni ohnout záda, když bylo třeba, vycházet aktivně vstříc i domnělým požadavkům vládců, což vždy sloužilo těmto vládcům více, než přímá represe shora. Prostě hlavně nevyčnivat a žít si jakž takž spokojeně. Ne šťastně. Spokojeně. Jakž takž. A tak je tomu dodnes. Proto bylo a je umění a tříbení myšlenek tolik nenáviděné, neboť pro jakýkoliv maloměšťácký režim v důsledku vražedné.